

رحمانیت و غضب خداوند در قوم های پیش از اسلام

زینب کتابی^۱

چکیده

قرآن کریم با صفت رحمان و رحیم آغاز شده است و این نشانگر این است که رحمانیت خداوند بر غضب او سبقت دارد و خداوند به همه بندگان خودش رحمت دارد و همین امر، موجب خلق بندگان و فراهم کردن اسباب رفاه و بندگی آنهاست. رحمانیت خداوند موجب فرستادن انبیاء بزرگ است. رحمانیت خداوند اقتضاء دارد که بندگان خدا را هم در دنیا و هم در آخرت به سعادت برساند. تمام اسباب سعادت را چه مادی و چه معنوی فراهم سازد. بندگان خدا با اسم رحمان در دنیا و آخرت ادامه حیات خواهند داد. این در حالی است که رحمانیت الهی بر غضب وی سبقت دارد. لکن اگر انسان از فرمان الهی تخلف کند و موجب فتنه و فساد بشود باب رحمت الهی بسته و باب غضب حق تعالی باز خواهد شد مصداق این امر در قومهای پیش از اسلام نمایان است که خداوند متعال به قوهای بنی اسرائیل و لوط و ثمود و... فرصت هایی داد تا از اشتباه و نافرمانی خود توبه کنند اما آنان چنین نکرده و به غضب الهی دچار شدند. جمع آوری مطالب در این پژوهش به صورت کتابخانه ای- تو صیفی صورت گرفته است و هدف نگارش این پژوهش بیان رحمانیت و غضب الهی بر قوم های پیش از اسلام است که نتیجه نافرمانی از دستورات حق تعالی است.

واژگان کلیدی: رحمان، رحیم، غضب، قوهای پیشین

^۱ طلبه سطح دو حوزه علمیه فاطمیه پاکدشت

خداوند متعال دارای صفات زیبای زیادی هستند . برخی از این صفات بر صفات دیگر تقدم دارد . مانند صفت رحمانیت بر صفت غضب . چراکه رحمت و رحمانیت بر خداوند متعال از جانب خویش واجب شده است. صفت رحمانیت یک صفت ذاتی خداوند است. اما صفت غضب در شرایط خاصی ظهور میکند. در واقع باید گفت خداوند متعال فزاتر از زمان و مکان است . وقتی می گوئیم خداوند رحمان است یعنی همواره رحمان است. نه اینکه در دنیا رحمان است و لی در آخرت رحمان نیست و رحمتش تنها افراد خاصی را شامل می شود. در این زمینه کتابها و مقالات زیادی نگاشته شده است از جمله ۱- کتاب فضل و رحمت و الهی نوشته حسین انصاریان ، نشر دارالعرفان، ۱۳۹۳ هـ. ش. ۲- گفتارهایی پیرامون رحمت الهی ، نوشین رستمی ، نشر سفیر اردهال ، ۱۳۹۸ تهران، هـ. ش. ۳- رحمت و غضب خداوند در هستی ، زینب عبدالله زاده ، نشر دانش آور، تهران، ۱۳۹۷ هـ. ش. در این کتب به صورت کامل در باره رحمت و غضب الهی و مصادیق و آثار آنها سخن گفته است . ۴- تبیین جایگاه رحمت و غضب الهی در احادیث قدسی ، مهدی مطیع ، مجله مطالعات فهم حدیث، شماره ۳، ۱۳۹۴ هـ. ش . آقای مهدی مطیع در مقاله خود به بررسی رحمت و غضب الهی پرداخته و آن را طبق احادیث قدسی بیان کرده است . ۵- تجلی رحمت و غضب خداوند به انسان در سوره الرحمن با توجه به وحدت ساختاری سوره، فاطمه یعقوبی کوهیخیلی، مجله معارف علوم اسلامی و علوم انسانی ، شماره ۹، ۱۴۰۱ هـ. ش. در این مقاله به بیان مفهوم غضب و رحمت پرداخته شده و نویسنده سعی کرده است مصادیق رحمت و غضب الهی را در سوره الرحمن با توجه به آیاتش مورد بررسی قرار دهد. آنچه که در این پژوهش حاز اهمیت است تفاوت محتوایی آن با توجه به رحمت و غضب الهی در قوم های پیش از اسلام است که خود مصادیقی بسیار تامل بر انگیز هستند. در قرآن کریم رحمان و غضب الهی را بر برخی از اقوام گذشته بازگو کرد. . قوم هایی مانند قوم بنی اسرائیل ، قوم حضرت لوط (علیه السلام) یا قوم حضرت یونس (علیه السلام) ، آنها قوم هایی هستند که از فرمان و طاعت الهی سرباز زدند و گرفتار غضب الهی شدند . قرآن کریم با بیان سرگذشت این اقوام یادآوری می کند که خداوند متعال بعد از هشدارها و اندازهایی که به بشر می کند، اما کج روی ها و نافرمانی ها را نیز عقاب می کند و همین کج روی ها و غوطه ور شدن در گناه موجب قطع رحمت الهی می شود و غضب ، همان خاموشی چراغ رحمت خداوند است که آدمی به این ترتیب در ظلمت عقاب و بلا و عذاب گرفتار میشود. در نتیجه هر نوع عقاب از سوی پروردگار هستی بازخوردی از اعمال خود بشر است نه چیزی بیشتر . پرداختن به این موضوع از این جهت ضروری است که انسان بداند هر اتفاقی در این جهان هستی رخ میدهد و در زندگی بشر تاثیر گذار است اتفاقی

نیست و همه آنها نتیجه اعمال انسان است و می تواند مسیر زندگی انسان را تغییر دهد. توجه نکردن به این امر موجب گرفتاری فردی و اجتماعی بذای بشر خواهد شد و این امری اجتناب ناپذیر است. انجام این پژوهش پرسش به این سوال است که رحمانیت و غضب الهی در قوم های پیش از اسلام چگونه بوده است؟ هدف از انجام این تحقیق بیان مفهوم رحمت و غضب ، تبیین غضب الهی ، و بررسی غضب غضب الهی در اقوام پیشین می باشد . روش جمع آوری مطالب این پژوهش به صورت کتابخانه ای – تو صیفی میباشد.

۱- مفهوم شناسی

برای ورود به بحث اولین گام، شناخت معنای الفاظ اصلی بحث می باشد.

۱-۱- رحمان

رحمان در لغت به معنای رقت، نرمی و انعطاف نفسانی است که مستلزم تفضل و احسان می باشد. ولی این معنا در وجود باری تعالی صحیح نیست، زیرا انفعال، نقص است و نقص در خداوند متعال راه ندارد. رحمان درباره خداوند به معنای افاضه خیر و عنایت به نیازمندان است.^۱ از این رو مرحوم فیض کاشانی درباره دو اسم رحمان و رحیم می فرماید: الرحمن و الرحیم من الرحمه و هی افاضه الخیر علی المحتاجین، عنایه بهم و رحمت الله تعالی تامه و عامه و کامله. رحمن و رحیم از رحمت مشتق است و به معنای افاضه بر نیازمندان از روی توجه به آنان است و رحمت خداوند متعال تام، عمومی و کامل است. رحمان بر وزن «فعلان»، در آیات قرآن کریم مبالغه را نشان می دهد که در وزن فعلیل دیده نمی شود، مبالغه ای که خاص پروردگار است. رحمان در قرآن تنها بر خداوند اطلاق شده است. همینطور اسم علم است و نامیدن کسی به این نام درست نیست.^۲

۱-۲- غضب

غضب در فارسی به معنای خشم و تندی و در مقابل رضا و بخشش است.^۳ ابن مسکویه در ادامه تعریف غضب چنین بیان می کند: به سبب غضب حالت ذاتیه عقل به بد حالی افتاده فعلش ضعیف میشود و حالت انسان به قول حکما در آن وقت مانند غاری میشود که هیزم زیادی را در او آتش زده شعله های آتش و دود در هم پیچیده در آنجا مختنق و خفه شده و آتش در هیزم گرفته صداهای مختلف بدهد که او را به لغت عرب «وَجَرُ الثَّار» گویند خاموش کردن او در این وقت کمال دشواری را دارد. یکی از قوای نفسانی، انسان قوه غضب می باشد که خداوند در درون انسان قرار داده است و در حد میانه و اعتدال در زندگی هر انسانی لازم و ضروری است و اگر از حد

^۱ حسین بن محمد راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، چاپ اول، بیروت، دارالشامیه، ۱۴۱۲هـ.ق، ص ۳۲۰.

^۲ علی اکبر قرشی، قاموس قرآن، ج ۳، تهران، دارالکتب اسلامی، ۱۴۱۲هـ.ق، ص ۱۱۶.

^۳ علی اکبر دهخدا، فرهنگ لغت دهخدا، تهران، نشر دانشگاه تهران، چاپ چهارم، ج ۴، ۱۳۷۶هـ.ش، ص ۲۰۳.

^۴ محمد رازی، ابن مسکویه، تهذیب الاخلاق و تطهیر الاعراب، مترجم: حسین قدمی، چاپ اول، قم، نشر آیت اشراق، ۱۳۹۷هـ.ش، ص ۲۱۳.

اعتدال خارج شود و دچار افراط و تفریط گردد، نتیجه ای جز خسران برای انسان ندارد آتش خشم زمانی که شعله ور شود تمام صفات و درجات فرد را از بین میبرد و عقل انسان در این هنگام نمی تواند بازدارنده این قوه افسار گسیخته شود. نتایج و زیانهای زیادی هم برای خود فرد و اطرافیانش به بار می آورد که گاهای جبران .

۲- قوم های مورد رحمت الهی

پیش از اسلام قوم هایی بودن که مورد رحمانیت خداوند واقع شدند و عذاب الهی بر آنها بهبه دلیل توبه و بخشش خداوند نازل نشد

۲-۱- قوم حضرت یونس

در شهر نینوا و در اوج بت پرستی و در تاریکی جهل و شرک، یونس نور ایمان را شعله ور ساخت و پرچم توحید را بر کف گرفت و به قوم نادان خود گفت عقل شما عزیزتر از آنست که بت را عبادت کند و جبین پیشانی شما گرامی تر از آن است که بر این جمادات بی روح سجده کند، به خود آید و از خواب غفلت بیدار شوید و به چشم دل بنگرید تا ببینید که در ورای این جهان، بدیع خدایی بزرگ وجود دارد که یگانه و بی نیاز است و تنها ذات کبریایی او شایسته عبادت و است و سر برای راهنمایی شما فرستاده و از در، رحمت مرا بر شما مبعوث کرده تا شما را به سوی او راهنمایی و ارشاد کنم زیرا پرده های جهل و نادانی عقل و دیده شما را پوشانده و از درک حقایق عاجزید قوم یونس با شنیدن این سخنان تازه و صحبت از خدای یگانه، دچار حیرت و وحشت شدند و چون از خدایی شنیدند که تاکنون او را نشناخته اند بر ایشان گران آمد که ببینند یک نفر از خودشان بر آنان قوم یونس با شنیدن این سخنان تازه و صحبت از خدای یگانه، دچار حیرت و وحشت شدند و چون از خدایی شنیدند که تاکنون او را نشناخته اند بر ایشان گران آمد که ببینند یک نفر از خودشان بر آنان برتری یابد و ادعای پیغمبری و رسالت، نماید لذا به یونس گفتند این مهملات چیست که میبافی؟ این خدایی که ما را به سوی آن دعوت می کنی کیست؟ ما خدایانی داریم که پدرانمان سالیان سال آنها را پرستش میکردهند و ما هم اکنون آنها را میپرستیم. چه چیز تازه ای در جهان به وجود آمده و چه حادثه جدیدی اتفاق افتاده که ما باید دین اجدادمان را کنار بگذاریم و به دین ابداعی و تازه تو روی آوریم؟

^۱ سپیده خلیلی ، دیدار با خدا در شکم ماهی ، چاپ دوم ، تهران، نشر لوح دانش، ۱۳۹۲ هـ. ش، ص ۹.

زودی آن را به طور مسلم برای بندگان پرهیزگارم مقدر نموده و برای آنان بنویسم آنان که از پرهیز کارانند و زکات مال خویش را میپردازند و به آیات ما ایمان دارند. هنگامی که ورحمتی وسعت کل شی نازل شد شیطان نیز در رحمت الهی طمع کرد و گفت عبارت کل شی شامل من هم میشود سفره رحمت الهی گسترده است و به همه کس میرسد اما شمول رحمت برای غیر مومنان به تفضل الهی و به برکت مومنان و به طفیل آنان است . رحمت الهی نامحدود است اگر کسی به آن نرسید تقصیر از خود او است . رحمتی وسعه کل شی ، نقض در فاعلیت رحمت الهی نیست بلکه نقض در قابلیت واستقبال ما است .^۱

^۱محسن، فیض کاشانی، تفسیر صافی، ج ۳، قم، تشر نوید اسلام، ۱۳۸۶هـ ش، ص ۱۱۸ .

نتیجه

این تحقیق با عنوان رحمانیت و غضب خداوند در قوم های پیش از اسلام است. بنابراین میتوان میتوان نتیجه گرفت رحمانیت یک صفت عام است، بنابراین خداوند شامل تمامی موجودات خلقت می شود و در موارد خاص، خداوند گنهکاران را مجازات می کند. رحمانیت بر غضب پیشی دارد؛ چراکه آن افرادی که مورد غضب خداوند و لقم می شوند، مهلت برای جبران و بازگشت به صراط مستقیم از طرف پروردگار داده شده است. در نتیجه رحمت الهی همیشه در جهان جریان دارد و بر خشم و غضب الهی مقدم است. امدادهای غیبی به آمرزش گناهان، اصالت داشتن، صحت و سلامتی شواهدی از از مقدم بودن و غلبه داشتن رحمانیت بر غضب است. سرگذشت اقوام در، قرآن با هدف عبرت آموزی و پندگیری بیان شده است تا انسانها با آگاهی از اوضاع و احوال، ایشان خود را از اشتباهات و مهلکات دور بدارند؛ اما نکته حائز اهمیت این است که قرآن کریم کتاب قصه سرایی نیست تا با ذکر جزئیات، باعث دور شدن از هدف شود؛ بلکه تنها به آن قسمتی از واقعه اشاره میکند که پیامی در بردارد و به مخاطب هشدار میدهد که در صورت عبرت نگرفتن و توجه نکردن به سرگذشت پیشینیان به سرنوشت مشابه آنها دچار خواهد. عدم غفلت از رحمت الهی نیز آسیبهایی بسیاری را در بر دارد، برای رهایی از این آسیب ها راهکارهایی نیز وجود دارد.

پیشنهادهای تحقیق شامل پیشنهادهای کاربردی و پژوهشی است.

پیشنهادهای کاربردی: ۱- ساخت فیلم های تاریخی از سرگذشت اقوام گذشته که مورد رحمت و غضب الهی قرار گرفته اند.

پیشنهادهای پژوهشی: ۱- نگارش مقالاتی با بررسی و چگونگی انحراف این اقوام د طول سالیان متمادی ۲- ارائه قصه های این اقوام در کتب درسی در تمامی پایه ها با بیان نکات ارزشمند از هر سرگذشت.

فهرست منابع و مآخذ

*قرآن کریم

*نهج البلاغه

منابع عربی

- ۱- آلوسی، محمود، روح المعانی، اراک، نشر ارشک، ۱۴۰۱ هـ.ش.
- ۲- ابن بابویه، محمد بن علی، معانی الاخبار، مترجم: حمید رضا شیخی، ج ۴، قم، نشر ارمغان صوبی، ۱۳۹۲ هـ.ش.
- ۳- ابن عربی، محی الدین محمد، فصوص الحکم، تهران، نشر الزهرا، ۱۳۷۰ هـ.ش.
- ۴- ابن مسکویه، ت محمد رازی، هذیب الاخلاق و تطهیر الاعراب، مترجم: حسین قدمی، چاپ اول، قم، نشر آیت اشراق، ۱۳۹۷ هـ.ش.
- ۵- ابن منظور، محمد بن مکرم لسان العرب، تهران، نشر معاهدالعلوم الانسانیة والدراسلات الثقافیة، ۱۳۸۵ هـ.ش. بلذری، احمد بن یحیی، انساب الاشراف، بیروت، دارالفکر، ۱۴۱۷ هـ.ق.
- ۶- راغب اصفهانی، حسین بن محمد، المفردات فی غریب القرآن، چاپ اول، بیروت، دارالشامیه، ۱۴۱۲ هـ.ق. زمحشری، عمر بن محمود، تفسیر کشاف، مترجم مسعود انصاری، بی جا، نشر ققنوس، ۱۳۹۱ هـ.ش.
- ۷- حویزی، عبد علی بن جمعه، تفسیر نورالثقلین، ج ۳، قم، دارالتفسیر، ۱۳۸۲ هـ.ش.
- ۶- دهخدا، علی اکبر، فرهنگ لغت دهخدا، تهران، نشر دانشگاه تهران، چاپ چهارم، ج ۴، ۱۳۷۶ هـ.ش.
- ۷۸- سراج جوزجانی، منهاج الدین، طبقات ناصری تاریخ ایران و اسلام، چاپ اول، تهران، دنیای کتاب، ۱۳۶۳ هـ.ش.
- ۹- شلتوت، محمود، الاسلام عقیده و شریعت، قاهره، دارالقلم، بی تا.
- ۱۰- طباطبایی، محمد حسین تفسیر المیزان فی القرآن، مترجم: محمد باقر موسوی همدانی، چاپ چهارم، تهران، مرکز نشر رجا، ۱۳۷۰ هـ.ش.
- ۱۱- طبری، محمد بن جریر، تاریخ طبری، مترجم: ابوالقاسم پاینده، چاپ پنجم، تهران، اساتید، ۱۳۷۵ هـ.ش.

- ۱۲- غزالی طوسی، محمد، کیمیای سعادت، مترجم: بهاء الدین خرمشاهی، تهران، نشر نگاه، ۱۳۹۳ هـ.ش.
- ۱۳- فیض کاشانی، محسن، تفسیر صافی، ج ۳، قم، نشر نوید اسلام، ۱۳۸۶ هـ.ش.
- ۱۴- کلینی، محمد بن یعقوب اصول کافی، تهران، انتشارات دارالتقلین، ۱۳۹۰ هـ.ش.
- ۱۵- متقی هندی، علی بن حسام الدین، کنز العمال فی سنن الاقوال و الافعال، ج ۴، بیروت، دارالکتب العلمیه، ۱۴۱۹ هـ.ق.
- ۱۶- مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، بیروت، دارالاحیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ هـ.ق.
- ۱۷- مسعودی، ابوالحسن علی بن حسین، مروج الذهب و معادن الجواهر، مترجم: ابوالقاسم پاینده، چاپ پنجم، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۴ هـ.ش.
- ۱۸- نوری طبرسی، حسین، مستدرک الوسائل، بیروت، آل البيت، ۱۳۶۹ هـ.ش.

منابع فارسی

- ۱- امیری، محمد، سرگذشت پیامبران، تهران، نشر آوا، ۱۳۸۵ هـ.ش.
- ۲- برونر، فراتکو، فرهنگ توصیفی روانشناسی، مترجم: مهشید یاسائی، تهران، نشر ناهید، ۱۳۹۳ هـ.ش.
- ۳- خلیلی، سپیده، دیدار با خدا در شکم ماهی، چاپ دوم، تهران، نشر لوح دانش، ۱۳۹۲ هـ.ش.
- ۴- قرائتی، محسن، تفسیر نور، تهران، مرکز فرهنگی درسهای از قرآن، ۱۳۸۷ هـ.ش.
- ۵- قرشی، علی اکبر، قاموس قرآن، تهران، دارالکتب اسلامی، ۱۴۱۲ هـ.ق.
- ۶- کریمی، رضا، نهج الفصاحه، چاپ پنجم، تهران، نشر نسیم حیات، ۱۳۸۶ هـ.ش.
- ۷- محدثی، جواد، چهل حدیث عمل، قم، نشر آستان مقدس حضرت معصومه علیها السلام، ۱۳۸۸ هـ.ش.
- ۸- مشایخ، فاطمه، قصص الانبیاء تهران، نشر فرحان، ۱۳۸۱ هـ.ش.
- ۹- مشکینی اردبیلی، علی، تفسیر روان، قم، موسسه علمی فرهنگی دارلحدیث، ۱۳۹۲ هـ.ش.
- ۱۰- مکارم شیرازی، ناصر، والاترین بندگان، چاپ اول، قم، نشر نسل جوان، ۱۳۸۳ هـ.ش.
- ۱۱- مکارم شیرازی، ناصر، اخلاق در قرآن، ج ۱، قم، نشر مدرسه علی بن ابی صالب (علیه السلام)، ۱۳۷۷ هـ.ش.
- ۱۲- مکارم شیرازی، ناصر، انوار هدایت، چاپ اول، قم، نشر مدرسه علی بن ابی طالب (علیه السلام)، ۱۳۹۰ هـ.ش.

- ۱۳- ملا محمدی ، مجید ، حضرت یونس ، چاپ سوم ، تهران ، عروج اندیشه ، ۱۳۹۱ هـ ش.
- ۱۴- ممدوحی کرمانشاهی ، حسن ، شرح صحیفه سجادیه ، ج ۴ ، ۱۳۸۶ هـ ش .
- ۱۵- موسوی خمینی ، روح الله ، تقریرات فلسفه ، تهران ، موسسه تنظیم نشر آثار امام خمینی ، ۱۳۸۵ هـ ش.
- ۱۶- موسوی خمینی ، روح الله ، تعلقات علی شرح الفصوص الحکم و مصباح الانس ، قم ، دفتر تبلیغات اسلامی ف ۱۴۱۰ هـ ق .
- ۱۷- موسوی خمینی ، روح الله ، دانشنامه امام خمینی ، تهران ، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی ، ۱۴۰۰ هـ ق.
- ۱۸- مهدوی ، حمید ، شرح و بررسی واژگان قرآن کریم ، تهران ، نشر احسان ، ۱۳۹۳ هـ ش.
- ۱۹- موسوی راد ، مجید ، راه و رسم زندگی در اسلام ، تهران ، نشر نسیم ، ۱۳۷۹ هـ ش.
- ۲۰- نراقی ، محمد مهدی ، جامع السعادت ، ج ۱ ، قم ، موسسه اسماعیلیان ، ۱۴۲۴ هـ ق.
- ۲۱- هاشمی رفسنجانی ، اکبر ، تفسیر راهنما ، ج ۱۳ ، قم ، نشر فرهنگ و معارف قرآن ، ۱۳۸۰ هـ ش.